

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94 (477.51)

Олександр Тригуб, Анна Сидорчук

МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ У с. ПОКРОВКА НА КІНБУРНЬСЬКІЙ КОСІ

Кінбурнська коса – унікальний півострів-заповідник з піщаними пляжами, зеленими лісами та первозданною природою, який знаходиться на межі Дністрово-Бузького лиману та Чорного моря. Назва виникла від тюркського «кін» – волос та «бурун» – мис.

Недоторканість коси, її захищеність від великої кількості туристів, зумовлюється відсутністю доріг та суцільними пісками, адже добратися туди можна лише на катері з Очакова чи на автомобілі підвищеної прохідності.

Кінбурнська коса «обвита» великою кількістю міфів та легенд, які розповідають про мудру та непереможну зміїногоу царицю, сміливих та красивих амазонок. Тісно пов'язана ця територія з історією та культурою античного світу: наприклад, за однією з легенд біля берегів коси відбулася грандіозна морська битва, в якій переміг Ахілл, а інші легенди розповідають про те, що на косі височів храм богині Деметри.

У XV сторіччі у західній частині Кінбурнської коси турками була збудована фортеця для охорони Дністровського лиману й узбережжя Чорного моря та боротьби з нападами козаків. Споконвіку чумаки на повільних волах по Чумацькому шляху приїздили сюди за сіллю. На своїх возах вони привозили пилок та насіння рослин з інших регіонів України – Полісся, Наддніпрянщини, Волині та ін. І по сьогоднішній день можна чітко прослідкувати шлях чумаків за рослинністю – дуби, берези, ясени та багато інших, не характерних для цієї місцевості рослин, указують на шляхи їх пересування. Багато рослин, близько 150 видів, мають наукову цінність та практичний інтерес. Все це дає підстави залучати Кінбурнську косу до найпопулярніших іс-

торико-краєзнавчих маршрутів Миколаївщини.

Є на цьому маршруті і певні історичні загадки, одну яких ми спробуємо вирішити у даній науковій розвідці. Пов'язана вона із Свято-Покровською церквою у селі Покровка (Покровське) Очаківського району Миколаївської області. Село розташоване на просторах регіонального природничо-ландшафтного заповідника «Кінбурнська коса», або, як її називали за часів Геродота, Гілеї (в перекладі з давньогрецької – земля, що покрита густими лісами). Це єдиний на всю косу православний храм, який пройшов довгу і цікаву історію від похідної Олександрівської церкви при Кінбурнській фортеці до величної кам'яної культової споруди, яку неодноразово закривали і навіть руйнували. Історія таких архітектурних споруд є важливою складовою як краєзнавства, так і релігієзнавства, оскільки із таких маленьких гвинтиків і складається історія будь-якого краю.

Іншою причиною звернення до зазначеної тематики є її недостатня наукова розробка. До сьогодні в краєзнавчій літературі питання історії Свято-Покровського храму в с. Покровка малодосліджене і викликає більше запитань, ніж дає відповідей. Кінбурнська фортечна церква на честь Святого Олександра Невського взагалі в літературі не згадується.

Враховуючи вищезазначене метою дослідження є з'ясувати історію Свято-Покровського храму у селі Покровка, визначити його місце та роль у житті населення краю.

Село Покровка було засноване наприкінці XVIII ст. козаками, яких заохочував російський уряд заселяти ці землі та кріпаками-втікачами з Чернігівської губернії.

Село входило до складу Кінбурнської паланки вірних Чорноморських козаків.



Игорь Глоу

Населення Кінбурнської коси, оточеної з трьох сторін водою, потребувало священика і церкви. Існує декілька версій, щодо заснування Покровської церкви.

Перша версія: вона була заснована українськими козаками. адже усвідомлення Матері Божої як «непереможної Перемоги», перед любов'ю і милосердям якої не можуть встояти ніякі сили зла, закономірно привело до пошани покровительки православною воїнства. Для козаків свято Покрови було найбільшим і найзначущим святом. В цей день у козаків відбувалися вибори нового отамана. Козаки вірили, що свята Покрова охороняє їх, а Пресвяту Богородицю вважали своєю заступницею і покровителькою. Але дана версія не підтверджується документально і здається нам малоімовірною, оскільки існування поряд із турецькою фортецею козацького хутора з православним храмом було б нонсенсом.

Друга версія: церква була збудована російською владою на честь перемоги війська під командуванням О. Суворова у Кінбурнській битві 1 жовтня 1787 року над турецьким десантом. Довкола нього і село виросло по імені храму, Покровське.

Ця версія більш вірогідна, але розповідає про іншу церкву. Спробуємо розставити крапки над «і».

У дореволюційній літературі великого значення приділяли певній міфологізації російської історії. Саме тому, ознайомлюючись з різними розвідками, ми можемо

зустріти велику кількість легенд, епічних розповідей і міфів¹. Саме до них і відноситься вищезазначена легенда, яка сучасними дослідниками-аматорами (поширення захоплення краєзнавством привело до появи книг, де без належної критики, використовується матеріал дореволюційних авторів), без будь-яких сумнівів, приймається за «чисту» правду.

Насправді ж на Кінбурнській косі певний час діяло дві церкви. Перша – це церква, що знаходилася у фортеці. Друга – це храм у селі Покровка.

Щодо історії першого храму. Кінбурнська фортечна церква на честь Святого Олександра Невського була заснована приблизно у 1788-1789 рр. Її збудували на державні кошти, перебудувавши з колишньої турецької мечеті, що знаходилася у фортеці [1]. Біля цієї церкви було поховано відомого козацького ватажка, кошового отамана Бузького коша Чорноморського козацького війська Сидора Гнатовича Білого (1735-1788). Він був смертельно поранений у бою з турецькою флотилією під Очаковом 11 червня 1788 р. і похований з воїнськими почеснями в церкві. Відомий дослідник історії Чорноморського козацтва П.П. Короленко зазначав у своїй праці: «Оплакали верные казаки своего любимого кошевого атамана и с подобающей воинской честью похоронили в Кинбурнской Александровской церкви» [2].

Указом Святішого Синоду від 29 вересня 1826 року № 4352 Кінбурнська фортечна церква, як й інші нерухомі храми при адміралтействах, морських шпиталях, фортецях й інших подібних їм місцях, улаштованих для людей морського і військового відомств, надійшла з єпархіального в управління обер-священика армії й флотів, якому й підпорядковувалася безпосередньо, керуючись одержуваними від нього ордерами: «Церкви, состоявшие до того времени в управлении епархиальном, именно:... при гарнизонах в крепостях:... 36) Кинбурнской... – отделив ныне от состава епархиального управления, поручить ведомству и управлению Обер-

¹ Класичним міфом є легенда про так звані «Потьомкінські села», які начебто будувалися з фанери для демонстрації успіхів Г. Потьомкіна перед Катериною II. Хоча насправді реальні успіхи по заселенню краю вкрай вразили царицю.

Священника Армии и Флота» [3]. У квітні 1834 року Кінбурнська церква була зарохована до відомства армійського благочинного протоієрея Госпітальної церкви м. Миколаєва Софронія Самборського.

Після переведення фортечної церкви до воєнного відомства, у 1827 р. штатним священиком Кінбурнської фортечної церкви став другий священик Очаківського собору Іоанн Зозулевич, якого перевели на Кінбурн у зв'язку із скороченням штату у фортечній церкві Очакова. І. Зозулевич прослужив при Кінбурнській церкві до 1844 р., після чого був звільнений за штат (тобто на утримання від вільних подаянь в церкві замість жалування від воєнного відомства) і помер в Очакові в березні 1863 р. [4]. З історією Кінбурнської Олександрівської церкви пов'язана доля сім'ї відомого мариніста Руфіна Судковського, дід якого Діонісій Судковський прослужив на Кінбурні біля року. Будучи молодшим священиком при Очаківській соборній Свято-Миколаївській церкві, у 1830 році Діонісій Судковський був відряджений до Кінбурнського військового шпиталю. Очаківський та Кінбурнський коменданти клопотали перед обер-священиком армії і флотів про нагородження Судковського за його службу, «примерное усердие и неутомимую деятельность», але їм було відмовлено.

У 1844 р. отець Діонісій знову був відряджений для служби до церкви при Кінбурнській фортеці, на місце звільненого за штат І. Зозулевича, проте через старість і слабе здоров'я вже не міг справлятися зі службою і його синові Гавриїлу довелося служити в Очаківському соборі та при Кінбурнській фортечній церкві.

Через декілька років на місце штатного священика Олександрівської церкви при Кінбурнській фортеці було призначено Герасима (за іншими даними – Василя [5]) Зозулевича, який став останнім духовником Кінбурнського гарнізону [6].

В 1853 р. почалася Кримська війна, якій судилося відіграти вирішальну роль у долі православної церкви при Кінбурнській фортеці. 4 жовтня 1855 р., після взяття фортеці англо-французькими військами, разом з Кінбурнським гарнізоном, взятим у по-

лон і відправленим до Константинополя, захоплені були історичні речі з церкви. Але на щастя усі вони збереглися завдяки священику Зозулевичу. Після закінчення війни у 1856 р. і повернення полонених на Батьківщину, священик передав церковні речі в Одеський Преображенський кафедральний собор, а згодом, згідно указу Св. Синоду № 350 від 6 травня 1863 р. ці речі були передані до Очаківського собору [7].

Подібну версію викладав і начальник штабу Очаківської фортеці у рапорті командуючому військами Одеського округу, що датується лютим 1891 р. [8].

Натомість інші документи свідчать, що речі з Кінбурнської фортечної церкви були передані у грудні 1855 р. до Одеського собору безпосередньо Василем Зозулевичем: «В декабре 1855 года бывший священник Кинбурнской крепостной церкви, Василий Зозулевич, просил бывшего Преосвященного Архиепископа Херсонского Иннокентия о принятии в Кафедральный собор, впредь до востребования, сундук с церковными вещами, пять наместных икон, крест деревянный в кусках, вероятно разбитый при бомбардировке, плащаницу и две ветхие хоругви, две описи находящихся в нем вещей; ключ от замка оставлен Зозулевичем у себя» [9]. Таким чином ми маємо дві версії й обидві фігурують в офіційних документах, а отже вирішення цієї історичної деталі вимагає в майбутньому залучення додаткових джерел.

Натомість сундук з речами все ж був доставлений до Очаківського собору і після його відкриття в ньому виявилися наступні речі Кінбурнської церкви: дві мідні дарохранительниці, ручний напрестольний визолочений срібний хрест, Євангеліє великого формату в оксамитовому плетінні із срібними по кутах і середині карбованими зображеннями, дві ікони великого формату (Покрова Богоматері й Воскресіння Христова), 38-фунтове Євангеліє великого формату, тонко оброблене сріблом, позолочене (на передній лицьовій дошці зображені під черню Покров Богородиці й чотири Євангелісти), на зворотній дошці напис: «1787 года октября 1 дня на 2е число под Кинбурном при весьма кровопро-

литном сражении с неверными варварами помощью Божьей одержана российскими победоносными войсками полная и совершенная победа в прославлении имени Божия и в знак защитительного в сей первый день октября Покрова Пресвятыя Богородицы милосердия, в честь и славу своей победы из Христианского усердного желанья от трудов солдат, служащих в нижеследующих полках, положено на сие Евангелие денег 350 руб. от пехотных Муромского, Козловского, Орловского и Шлиссельбургского легкоконных, Мариупольского, Павлоградского и Санкт-Петербургского драгунского, от донских: полковника Орлова, подполковника Исаева и премьер-майора Сычева» [10].

Усі ці речі зберігалися до 1922 р. при Очаківському Свято-Миколаївському соборі, а згодом зникли під час різного роду антирелігійних кампаній радянської влади.

Сама Кінбурнська Олександрівська церква перестала діяти у 1855 р., після її спустошення англо-французькими військами і в 1857 р. офіційно була скасована у зв'язку із ліквідацією Кінбурнського гарнізону та фортеці.

Можна припустити, що оскільки на Покровських хуторах на межі XVIII – XIX століть було небагато населення, то селяни запрошували для виконання релігійної служби священика з фортеці, оскільки цивільне населення не мало права відвідувати військові об'єкти.

Разом з тим, протягом часу чисельність православного населення на Кінбурнській косі збільшувалася і постала потреба у будівництві власної церкви, що і спричинило тут до відкриття Свято-Покровського храму.

Час закладення, будівництва і відкриття церкви достеменно невідомі. Науково-популярний довідник «Релігійні організації на Миколаївщині» подає 1906 р., як час заснування церкви [11]; у той же час відомий миколаївський краєзнавець Д.І. Заковоротний у своїй праці «Храми Прибужжя» наводить іншу дату – 1914 р. [12].

Подібне розходження у датуванні змусило звернутися до інших джерел, серед яких у нагоді стали воєнно-топографічні карти Російської імперії, створені

Ф.Ф. Шубертом, які склалися протягом XIX ст. і на початку XX ст. були уточнені та доповнені. Порівняння двох карт (див. малюнки): перша – середина XIX ст., друга – 1914 р. доводить, що церква була побудована у першій половині XIX ст. і проіснувала на тому ж місці не раніш ніж до 1914 р.

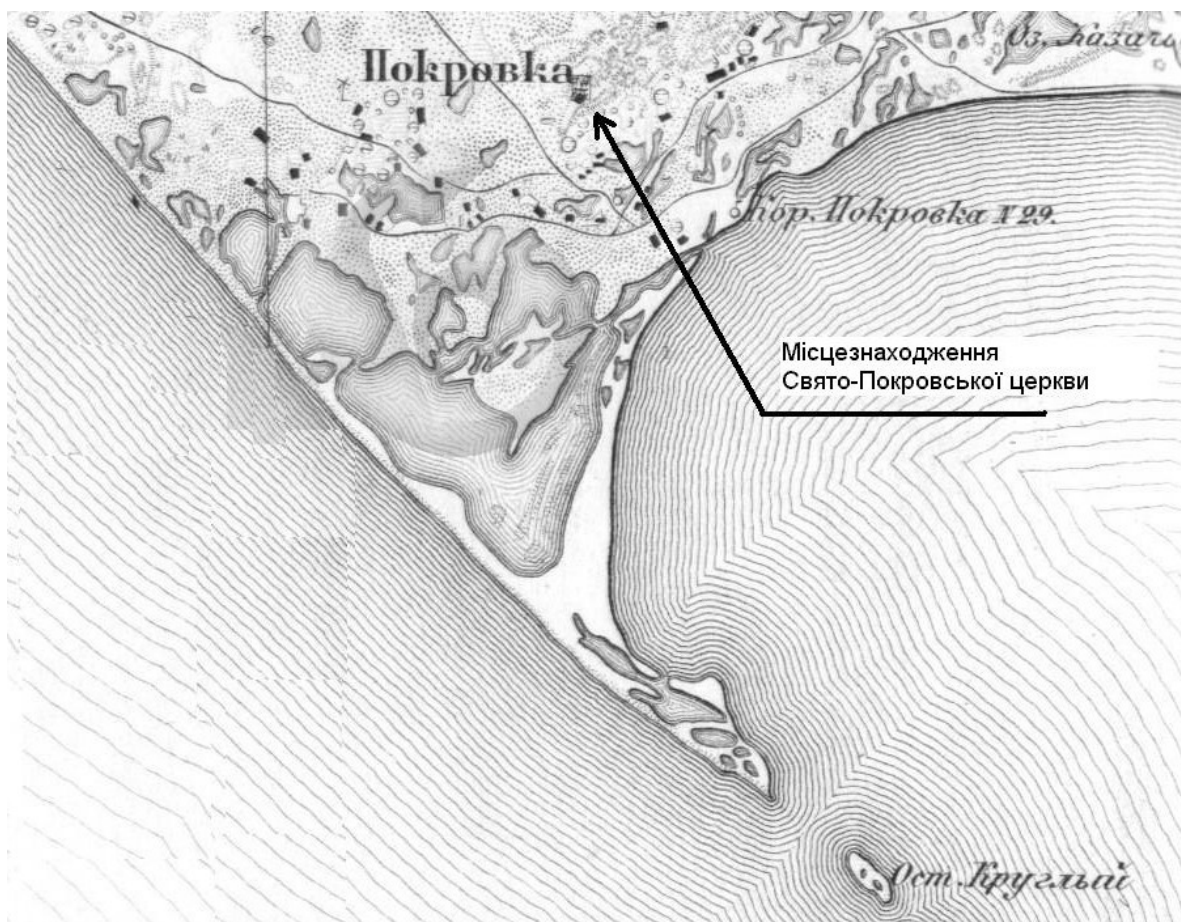
Остаточну відповідь надала безцінна робота архієпископа Херсонської єпархії – Гавриїла (Розанова), що очолював єпархію 20 років (1828-1848) – «Хронологико-историческое описание церквей епархии Херсонской и Таврической», де вказано, що у селі Покровському Одеського повіту у 1824 р. відкрита церква на честь Святої Покрови [13]. Саме ця дата від сучасника подій нам здається найбільш вірогідною.

Новостворена церква відразу перейшла у підпорядкування єпархіальному начальству Херсонсько-Одеської єпархії.

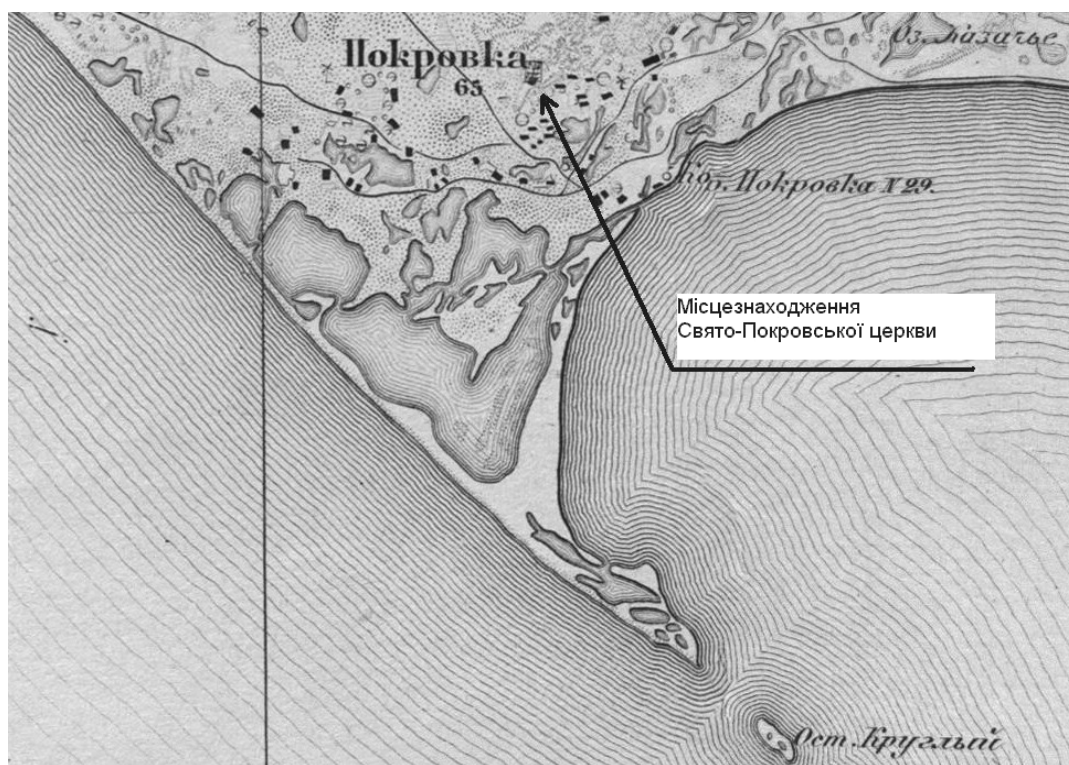
Нажаль віднайти хоча б одне прізвище священика, який служив при Свято-Покровському храмі так і не вдалося, оскільки окремих документів у Миколаївському архіві не збереглося, а документи і бібліотека храму згоріли під час пожежі. Але можна із впевненістю сказати, що роботи і прихожан у священика було багато, оскільки це була єдина церква на досить великій території.

На початку XX ст. населення краю значно збільшилося у результаті чого виникла потреба у будівництві більшого кам'яного храму. В 1914 році на місці старої церкви була збудована нова кам'яна [14] візантійсько-грецького стилю, будівля якої збереглася до сьогодні.

У 1934 році Покровську церкву, як і більшість церков на Миколаївщині було закрито (документів про її закриття не збереглося). Оскільки дзвони були діаметром від 0,5 м і менше, то використати їх для корисних цілей не вдалося. Взимку 1937 року дзвони були демонстративно розбиті виконавчими органами. З 1939 році в приміщенні храму розташовувались різні громадські установи: сільський клуб, спортзал, майстерні, бібліотека, що діяли тут до окупації села в 1941 р. На переобладнання будівлі з релігійної під клуб сільською владою було витрачено 15 тисяч крб. [15].



Мал. 1. Карта середини XIX ст. Стрілочкою вказано позначення місцезнаходження Свято-Покровської церкви



Мал. 2. Карта 1914 р. Стрілочкою вказано позначення місцезнаходження Свято-Покровської церкви

Священника Свято-Покровської церкви також було заарештовано та відправлено до Очакова. Подальша доля його невідома.

У 1941 р. село Покровка було окуповане румунськими військами. Оскільки окупанти були православними, богослужіння були відновлені 11 вересня 1941 року.

Після звільнення села, священник та віруючі активно допомагали фронту: збирали гроші та речі, продукти для поранених тощо. У 1944 році після повернення радянської влади, храм взагалі ніяк не використовувався і руйнувався.

У 1947 році єпископ Одесько-Херсонської єпархії Сергій (Ларін) з невідомих причин відмовив громаді у відкритті церкви. Згідно з рішенням Миколаївського облвиконкому від 29 листопада 1947 року будівля храму була передана Покровській рибартелі «Ларич» під клуб [16].

Натомість через деякий час Свято-Покровська церква знову почала діяти і служба здійснювалася до 1952 року. В 1952 році радянська влада храм закрила і знову відкрила клуб, який працював до 1986 року.

У 1986 році в приміщенні церкви сталася пожежа. Місцеві мешканці вважають, що пожежа була скоєна навмисно підприємцями, для того, щоб отримати цю будівлю у власність за безцінь. На жаль врятувати бібліотеку не вдалося врятувати, але меблі були частково винесені місцевими жителями, які допомагали боротися з пожежею.

З невідомих причин процес передачі будівлі у володіння громаді Руської Православної Церкви всіляко затягувався. Окрім того у 1996 р. сталася чергова трагедія – невідомі знову підпалили залишки церкви. Місцеве населення вважає, що це був замовний підпал місцевих підприємців, для отримання у довгострокову оренду покровських земель.

Не дивлячись на усі негаразди храм вистояв проти природи та «темних» людей. У 2000 році храм був офіційно оформлений, як культова споруда Руської Православної Церкви Московського патріархату одним з вірян А. Чурсіним. Протоієреєм став отець Степан Михайлюк. З цього часу почався збір коштів на відбудову храму.

Реальне відновлення Свято-Покровської церкви почалося тільки у 2004 році за рахунок спонсорських внесків та пожертвувань прихожан. Коли в село приїхав настоятель Свято-Покровського храму отець Елевферій, то будівля була в занедбаному стані, не було крівлі, у будівлі звили гнізда ластівки, пристойних дверей, які могли б захистити храм від крадіїв і тих не було. На відновлення храму їхали майстри з усієї України, в храмі розміщені цілющі ікони – подарунок однієї з прихожанок. Хвора жінка молилась про зцілення в храмі Св. Покрови і одужавши, вишила у подарунок храму ікони, що несуть зцілення тепер іншим людям (про це розповів директор місцевої школи, який зібрав багато краєзнавчого матеріалу про село та старовинну церкву).

Історія церкви у с. Покровка віддзеркалює історію всіх культових споруд Миколаївської області та перебіг подій на території нашого краю. Але Свято-Покровський храм має свою унікальність. Оскільки він головний та єдиний осередок релігії на відносно великій території Кінбурнської коси.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кінбурнська коса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mycity.kherson.ua/pamyat/gileya_p.html
2. Короленко П.П. Кошевые атамань Черноморского казачьего войска XVIII столетия. – СПб.: Издание «Вестник Казачьих Войск», 1901. – С.44.
3. Цитович Г.А. Храмы армии и флота (состоящие в ведомстве протопресвитера военного и морского духовенства). Историко-статистическое описание. В 2-х ч. – Пятигорск: Типолитография А.П. Нагорова, 1913. – С.9.
4. Историческая записка о городе Очакове и Очаковском Николаевском соборе // Херсонские епархиальные ведомости. Прибавление. – 1889. – №11. – С.299-300.
5. Державний архів Миколаївської області (далі - ДАМО), ф.169, оп.1, спр.12, арк.282-282-зв., 290.
6. Историческая записка о городе Очакове и Очаковском Николаевском соборе // Херсонские епархиальные ведомости. Прибавление. – 1889. – №10. – С.278.
7. Там само. – С.278-279.
8. Мельник М.А. История Очаковского Свято-Николаевского военного собора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Офіційний сайт Державного архіву Миколаївської області. Публікації. - <http://archiv.mk.ua/public/melnik/11.php>
9. ДАМО, ф.169, оп.1, спр.12, арк.282-282-зв.

10. Историческая записка о городе Очакове и Очаковском Николаевском соборе // Херсонские епархиальные ведомости. Прибавление. – 1889. – №10. – С.277.

11. Релігійні організації на Миколаївщині: історія і сучасність. Науково-популярний довідник. – Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2001. – С.238.

12. Заковоротний Д.И. Храмы Прибужья. – Николаев: ЧП «Гудым И.А.», 2004. – С.68.

13. Гавриил (архп.) Хронологико-историческое описание церквей епархии Херсонской и Гаврической // Записки Одесского общ-ва истории и древностей. – Т.2. – Отд.1. – Одесса, 1848. – С.194.

14. Заковоротний Д.И. Храмы Прибужья. – Николаев: ЧП «Гудым И.А.», 2004. – С.68.

15. ДАМО, ф.Р-992, оп.2, спр.1131, арк.19.

16. ДАМО, ф.Р-992, оп.2, спр.1131, арк.19.

Тригуб Олександр, Сидорчук Анна *Маловідомі сторінки історії церкви у с. Покровка на Кінбурнській косі*

У роботі розкрито маловідомі сторінки історії Свято-Покровської церкви, що розташована на теренах Кінбурнської коси і займає важливе місце в екскурсійних маршрутах Миколаївщини на краєзнавчу тематику.

Ключові слова: краєзнавство, с. Покровка, Кінбурнська коса, православна церква, Кінбурнська фортеця, туристичні маршрути Миколаївщини

Тригуб Александр, Сидорчук Анна *Малоизвестные страницы истории церкви в с. Покровка на Кинбурнской косе*

В работе раскрыто малоизвестные страницы истории Свято-Покровской церкви, которая расположена на территории Кинбурнской косы и занимает важное место в экскурсионных маршрутах Николаевщины на краеведческую тематику.

Ключевые слова: краеведение, с. Покровка, Кинбурнская коса, православная церковь, Кинбурнская крепость, туристические маршруты Николаевщины

Trigub Olexander, Sidorchuk Anna *Little-known pages of a history of church in v. Pokrovka on Kinburn spit*

In work it is opened little-known pages of a history Saint Pokrova's church which is located in territory Kinburn spit and takes the important place in excursion routes of Mykolayiv regions on study of ethnographical subjects.

Key words: study of ethnographic, village Pokrovka, Kinburn spit, orthodox church, Kinburn fortress, tourist routes of Mykolayiv regions

Рецензенти:

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Кривошея І.І., к.і.н., доцент

Надійшла до редакції 12.01.2013 р.

Храм у процесі відбудови
(світлина 2008 р.)



Храм у процесі відбудови
(світлина 2009 р.)

